

دانشکده علوم انسانی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

علوم سیاسی

بررسی اعتدال و افراط در جنبش اخوان المسلمین

استاد راهنما: دکتر محمد علی توانا

استاد مشاور: دکتر امیر روشن

پژوهش و نگارش: محمد میر حسینی

اسفند ماه ۹۲

کلیه‌ی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه / رساله متعلق به دانشگاه یزد است و هرگونه استفاده از نتایج علمی و عملی از این پایان‌نامه / رساله برای تولید دانش فنی، ثبت اختراع، ثبت اثر بدیع هنری، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس و ارائه مقاله در سمینارها و مجلات علمی از این پایان‌نامه / رساله منوط به موافقت کتبی دانشگاه یزد است.

تقدیم به:

پدر و مادر و خانواده محترم که همواره با صبوری مرا در راه تحصیل علم و دانش یاری کرده اند
سپاسگزارم و توفیقات روز افزون ایشان را از خداوند منان خواستارم.

تقدیر و تشکر

به نام او..

آب هست - خاک هست- زندگی خواهیم کرد. به چمن باز بگو دستان سبزش را خواهیم گرفت و
جوانه خواهیم زد.

این حقیر بدین وسیله از زحمات بی شاعبه شما استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمدعلی توانا
کمال تشکر را دارم

هرچند زبان قلم این جانب از بدوش کشیدن اجر زحمات شما در بثمر رسیدن این پایان نامه قاصر
است لیکن برگ سبزی است تحفه درویش...

چکیده

اعتدال و افراط از موضوعات اساسی جنبش های اسلامی معاصر است. بر این اساس پرسش اصلی پایان نامه حاضر بررسی علل گرایش جنبش های اسلامی به اعتدال و افراط است؟ به عبارت دیگر چه عواملی موجب شده است برخی جنبش های اسلامی به اعتدال روی بیاورند و برخی دیگر به افراط گرای گرایش پیدا کنند؟ برای پاسخگویی به این سؤال و درک بهتر موضوع از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است.

پژوهش حاضر، این فرضیه را مطرح می کند که برخی عوامل مانند تأثیر رهبران در هدایت جنبش های اسلامی به افراط و اعتدال، زمینه های تاریخی درگیری های مذهبی، اعمال سیاست های سکولاریستی و فشار و سرکوب به عنوان علل تسهیل کننده نقش اساسی در گرایش به افراط گرای دارند و عواملی همچون اصلاحات اقتصادی، مشارکت سیاسی، فعالیت علنی جنبش و انسجام قومی و مذهبی به عنوان عوامل کنترل کننده نقش اساسی در کنترل افراط گرای و گرایش به اعتدال دارند.

در این پژوهش به مطالعه موردی اخوان المسلمین مصر و سوریه می پردازیم. مهم ترین یافته تحقیق حاضر عبارت است از این که در جامعه مصر به دلیل این که عوامل تسهیل کننده تاثیرگذاری کمتری داشته اند و حکومت ها از عوامل کنترل کننده بیشتر استفاده کرده اند، جریان مسلط در اخوان المسلمین به اعتدال گرایش داشته است. در حالی که در سوریه به علت این که عوامل تسهیل کننده تاثیرگذاری بیشتری داشته اند و حکومت های سوریه نتوانسته اند از عوامل کنترل کننده استفاده نمایند؛ اخوان المسلمین سوریه - به ویژه از دهه ۱۹۷۰ تاکنون - به افراط گرای گرایش بیشتری داشته است.

کلمات کلیدی: اخوان المسلمین، اعتدال، افراط، مصر، سوریه.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مبانی نظری تحقیق.....	۱
مقدمه.....	۲
بخش اول: کلیات.....	۳
۱-۱ تعریف مسأله.....	۳
۲-۱ سؤالات پژوهشی.....	۵
۳-۱ روش تحقیق.....	۶
۴-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۶
۵-۱ اهداف تحقیق.....	۶
۶-۱ سابقه تحقیق.....	۷
۷-۱ تعریف مفاهیم.....	۱۰
۸-۱ ساختار پایان نامه.....	۱۳
بخش دوم: مبانی نظری تحقیق.....	۱۴
۱-۲-۱ متغیرهای تسهیل کننده.....	۱۸
۱-۲-۱ تأثیر رهبران در هدایت جنبش های اسلامی به افراط و اعتدال.....	۱۸
۲-۱-۲-۱ زمینه های تاریخی درگیری های مذهبی.....	۱۸
۳-۱-۲-۱ اعمال سیاست های سکولاریستی در کشورهای اسلامی.....	۱۹
۴-۱-۲-۱ فشار و سرکوب.....	۲۰
۲-۲-۱ متغیرهای کنترل کننده.....	۲۰
۱-۲-۲-۱ توسعه و اصلاحات اقتصادی.....	۲۰
۲-۲-۲-۱ مشارکت سیاسی.....	۲۱
۳-۲-۲-۱ فعالیت علنی جنبش.....	۲۱
۴-۲-۲-۱ انسجام قومی و مذهبی.....	۲۲
فصل دوم: مصر و جنبش اخوان المسلمین در این کشور.....	۲۳
مقدمه.....	۲۴
۱-۲ بخش اول: وضعیت عمومی مصر.....	۲۵

فهرست مطالب

۲۵.....	۱-۱-۲ وضعیت جغرافیایی مصر.....
۲۵.....	۱-۱-۲ طول و عرض جغرافیایی مصر.....
۲۵.....	۲-۱-۲ مساحت.....
۲۶.....	۳-۱-۲ موقعیت ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک مصر.....
۲۶.....	۲-۱-۲ جغرافیای انسانی مصر.....
۲۷.....	۳-۱-۲ وضعیت اقتصادی مصر.....
۲۹.....	۱-۳-۱-۲ شکاف اقتصادی.....
۲۹.....	۲-۳-۱-۲ مشکلات اقتصادی در زمان سقوط مبارک.....
۳۱.....	۴-۱-۲ وضعیت فرهنگی جامعه مصر.....
۳۲.....	۱-۴-۱-۲ شکاف فرهنگی.....
۳۴.....	۲-۴-۱-۲ ادیان و مذاهب در مصر.....
۳۴.....	۳-۴-۱-۲ زبان.....
۳۵.....	۵-۱-۲ نقش ارتش در مصر.....
۳۷.....	۶-۱-۲ وضعیت سیاسی مصر.....
۳۷.....	۱-۶-۱-۲ تاریخ سیاسی مصر.....
۴۲.....	۲-۶-۱-۲ قانون اساسی مصر.....
۴۳.....	۳-۶-۱-۲ ساختار سیاسی مصر.....
۴۳.....	۱-۳-۶-۱-۲ قوه مجریه.....
۴۴.....	۲-۳-۶-۱-۲ قوه مقننه.....
۴۵.....	۳-۳-۶-۱-۲ قوه قضاییه.....
۴۵.....	۴-۶-۱-۲ احزاب سیاسی در مصر.....
۴۶.....	۱-۴-۶-۱-۲ حزب دمکراتیک ملی.....
۴۷.....	۲-۴-۶-۱-۲ حزب وفد جدید.....
۴۸.....	۳-۴-۶-۱-۲ حزب عمل یا لیبرال (کار).....
۵۰.....	۴-۴-۶-۱-۲ حزب سوسیالیست احرار.....
۵۱.....	۵-۴-۶-۱-۲ حزب اتحاد دمکراتیک.....
۵۱.....	۶-۴-۶-۱-۲ حزب الامه.....
۵۲.....	۷-۴-۶-۱-۲ حزب الغد (فردا).....
۵۲.....	۸-۴-۶-۱-۲ حزب تکافل.....
۵۳.....	۹-۴-۶-۱-۲ حزب کمونیست مصر.....
۵۳.....	۱۰-۴-۶-۱-۲ حزب سوسیالیست عربی مصر.....
۵۵.....	۵-۶-۱-۲ نقش و جایگاه احزاب در نظام سیاسی.....
۵۸.....	۲-۲ بخش دوم: اخوان المسلمین مصر.....
۵۸.....	۱-۲-۲ آشنایی با اخوان المسلمین.....
۵۸.....	۱-۱-۲-۲ شرایط جوامع اسلامی در زمان پیدایش اخوان المسلمین.....
۶۱.....	۲-۱-۲-۲ شکل گیری اخوان المسلمین.....
۶۵.....	۳-۱-۲-۲ اندیشه ها و آموزه ها و اعتقادات اساسی.....

فهرست مطالب

۶۶ تصویر اسلام در اندیشهٔ اخوان	۱-۳-۱-۲-۲
۶۸ اهداف حسن البناء	۲-۳-۱-۲-۲
۶۸ نظام سیاسی در اندیشه اخوان	۳-۳-۱-۲-۲
۷۱ اخوان المسلمین و دولت‌های اسلامی	۴-۳-۱-۲-۲
۷۲ جایگاه زن در اندیشه اخوان	۵-۳-۱-۲-۲
۷۳ عوامل گسترش اخوان	۴-۱-۲-۲
۷۴ راه‌های اخوان المسلمین برای پیشبرد و گسترش فعالیت اسلامی	۵-۱-۲-۲
۷۶ نحوه رفتار حکومت‌ها با اخوان	۲-۲-۲
۷۶ نحوه رفتار حکومت‌ها در دوران پادشاهی با اخوان	۱-۲-۲-۲
۷۷ نحوه رفتار جمال عبدالناصر با اخوان	۲-۲-۲-۲
۸۳ نحوه رفتار سادات با اخوان	۳-۲-۲-۲
۸۷ نحوه رفتار مبارک با اخوان	۴-۲-۲-۲
۹۵ بخش سوم: بررسی اعتدالگرایی و افراطگرایی در اخوان المسلمین مصر	۳-۲
۹۵ مصداق افراط گرایی اخوان المسلمین	۱-۳-۲
۹۸ مصداق اعتدال گرایی اخوان المسلمین	۲-۳-۲
۱۰۲ نقش رهبران اخوان در گرایش اخوان به اعتدال و افراط	۳-۳-۲
۱۰۳ ابوالاعلی مودودی	۱-۳-۳-۲
۱۰۵ سید قطب	۲-۳-۳-۲
۱۰۹ حسن الهضیبی	۳-۳-۳-۲
۱۱۱ محمد مهدی عاکف	۴-۳-۳-۲
۱۱۲ محمد بدیع	۵-۳-۳-۲
۱۱۳ زمینه‌های تاریخی درگیری‌های مذهبی	۴-۳-۲
۱۱۴ اعمال سیاست‌های سکولاریستی در کشورهای اسلامی	۵-۳-۲
۱۱۶ فشار و سرکوب	۶-۳-۲
۱۱۷ اصلاحات اقتصادی	۷-۳-۲
۱۱۹ مشارکت سیاسی	۸-۳-۲
۱۲۱ فعالیت علنی جنبش	۹-۳-۲
۱۲۲ انسجام قومی و مذهبی	۱۰-۳-۲
۱۲۴ جمع بندی	
۱۲۵ فصل سوم: سوریه و جنبش اخوان المسلمین این کشور	
۱۲۶ مقدمه	
۱۲۷ بخش اول: وضعیت عمومی سوریه	۱-۳

فهرست مطالب

۱۲۷.....	۱-۱-۳ وضعیت جغرافیایی سوریه.....
۱۲۷.....	۱-۱-۳-۱ مساحت.....
۱۲۷.....	۱-۱-۳-۲ طول و عرض جغرافیایی سوریه.....
۱۲۷.....	۱-۱-۳-۳ اهمیت استراتژیک سوریه.....
۱۲۸.....	۱-۳-۲ جغرافیای انسانی سوریه.....
۱۲۹.....	۱-۲-۱-۳ توزیع سنی جمعیت.....
۱۳۰.....	۱-۲-۱-۳ تراکم جمعیت.....
۱۳۰.....	۱-۲-۱-۳ گروه های نژادی در سوریه.....
۱۳۱.....	۱-۳-۳ وضعیت اقتصادی جامعه سوریه.....
۱۳۱.....	۱-۳-۱-۳ وضعیت اقتصادی سوریه از زمان به قدرت رسیدن حافظ اسد تا ۱۹۹۰.....
۱۳۲.....	۱-۳-۱-۳ وضعیت اقتصادی سوریه از دهه ۱۹۹۰ به بعد.....
۱۳۳.....	۱-۳-۴ وضعیت فرهنگی جامعه سوریه.....
۱۳۴.....	۱-۴-۱-۳ زبان و خط.....
۱۳۴.....	۱-۴-۱-۳ ادیان و مذاهب در سوئیه.....
۱۳۵.....	۱-۲-۴-۱-۳ علویان.....
۱۳۸.....	۱-۲-۴-۱-۳ مسیحیان.....
۱۳۸.....	۱-۲-۴-۱-۳ دروزی ها.....
۱۳۹.....	۱-۳-۵ نقش ارتش در سوریه.....
۱۴۰.....	۱-۳-۶ وضعیت سیاسی سوریه.....
۱۴۰.....	۱-۳-۶-۱ تاریخ سیاسی سوریه.....
۱۴۸.....	۱-۳-۶-۲ قانون اساسی سوریه.....
۱۴۹.....	۱-۳-۶-۳ ساختار سیاسی سوریه.....
۱۴۹.....	۱-۳-۶-۱-۳ قوه مقننه.....
۱۴۹.....	۱-۳-۶-۲-۳ قوه مجریه.....
۱۵۰.....	۱-۳-۶-۳-۳ قوه قضائیه.....
۱۵۰.....	۱-۳-۶-۴ احزاب سوریه.....
۱۵۲.....	۱-۳-۶-۴-۱ حزب بعث.....
۱۵۲.....	۱-۳-۶-۴-۲ حزب کمونیست سوریه.....
۱۵۴.....	۱-۳-۶-۴-۳ حزب اتحاد سوسیالیست عرب.....
۱۵۵.....	۱-۳-۶-۴-۴ حزب جنبش سوسیالیست های عرب.....
۱۵۵.....	۱-۳-۶-۴-۵ حزب وحدت گرای سوسیالیست.....
۱۵۷.....	۱-۳-۶-۵ رابطه علویان با حزب بعث.....
۱۵۸.....	۲-۳ بخش دوم: اخوان المسلمین سوریه.....
۱۵۸.....	۱-۲-۳ شکل گیری اخوان المسلمین سوریه.....
۱۶۰.....	۲-۲-۲ پایگاه اجتماعی اخوان.....
۱۶۲.....	۲-۳-۳ اهداف و برنامه های اخوان المسلمین در سال ۱۹۴۶.....

فهرست مطالب

۱۶۳.....	۴-۲-۳ اخوان المسلمین سوریه از اعتدال گرایی تا افراط گرایی
۱۶۶.....	۵-۲-۳ نحوه رفتار دولت های سوریه با اخوان المسلمین
۱۶۷.....	۱-۵-۲-۳ نحوه رفتار حکومت های سوریه با اخوان قبل کودتای حزب بعث
۱۶۸.....	۲-۵-۲-۳ نحوه رفتار حکومت های سوریه با اخوان بعد کودتای حزب بعث
۱۷۲.....	۳-۳ بخش سوم: بررسی اعتدال گرایی و افراط گرایی در اخوان المسلمین سوریه..
۱۷۲.....	۱-۳-۳ مصادیق افراط گرایی اخوان مسلمین سوریه
۱۷۴.....	۲-۳-۳ مصادیق اعتدال گرایی در اخوان المسلمین سوریه
۱۷۵.....	۳-۳-۳ نقش رهبران در اعتدال گرایی و افراط گرایی
۱۷۷.....	۴-۳-۳ زمینه تاریخی درگیری های مذهبی
۱۷۸.....	۵-۳-۳ اعمال سیاست های سکولاریستی در کشورهای اسلامی
۱۷۹.....	۶-۳-۳ فشار و سرکوب
۱۸۰.....	۷-۳-۳ اصلاحات اقتصادی
۱۸۱.....	۸-۳-۳ مشارکت سیاسی
۱۸۱.....	۹-۳-۳ فعالیت علنی جنبش
۱۸۲.....	۱۰-۳-۳ انسجام قومی و مذهب
۱۸۴.....	جمع بندی
۱۸۵.....	نتیجه گیری نهایی
۱۹۱.....	منابع
۱۹۷.....	ABSTRACT

فصل اول: کلیات و مبانی نظری تحقیق

مقدمه

جنبش های اسلامی، حرکت های مردمی و سازمان یافته می باشند که خواهان جایگزینی وضع موجود با مطلوب براساس شرع اسلام در همه ابعاد فکری، اعتقادی و سیاسی - اجتماعی، از طریق شیوه های افراطی و اعتدالی در جوامع اسلامی هستند. گرایش جنبش های اسلامی به اعتدال و افراط از یکسو متأثر از متغیرهای تسهیل کننده مانند نقش رهبران در هدایت جنبش های اسلامی به اعتدال و افراط، زمینه های تاریخی درگیری های مذهبی، اعمال سیاست های سکولاریستی در کشورهای اسلامی و فشار و سرکوب و از سوی دیگر متأثر از متغیرهای کنترل کننده مانند اصلاحات اقتصادی، مشارکت سیاسی، فعالیت علنی جنبش و انسجام قومی و مذهبی است.

جنبش های اسلامی متأثر از این متغیرها در راه رسیدن به هدفشان که بازگشت به ارزش های اسلامی و احیای اسلام اصیل است، به عنوان تنها راه برون رفت از بحران های جهان اسلام به افراط و اعتدال گرایش پیدا می کنند. جنبش های اسلامی، ویژگی های متنوع و مختلفی دارند که از لحاظ شکلی و سازمانی، فکری و عقیدتی، اهداف و منافع، محیط تاریخی و جغرافیایی، عملکرد و مبارزه و دیگر موارد قابل طرح علمی اند. هدف از این پژوهش به طور کلی بررسی علل گرایش جنبش های اسلامی به افراط و اعتدال است و مطالعه موردی خود را بر جنبش اخوان المسلمین در مصر و سوریه متمرکز کرده ایم.

بخش اول: کلیات

۱-۱ تعریف مسأله

در سال ۱۹۲۸ جنبش اخوان المسلمین توسط شیخ حسن بن احمد بن عبدالرحمن البنا معروف به حسن البنا در شهر اسماعیلیه مصر تشکیل شد. این نهضت به تاثیر از اندیشه های سیدجمال الدین و در پاسخ به انحطاط داخلی مسلمانان، سلطه بیگانگان بر کشورهای اسلامی و ناتوانی احزاب دیگر در ارائه راه حل نجات از سلطه غرب و انحطاط داخلی در مصر، باعث شکل گیری جنبش اخوان المسلمین با هدف های آزادسازی دنیای اسلام از سلطه بیگانگان، مبارزه با جهل، بیماری و فقر، ترویج صلح جهانی، تجدید خلافت اسلامی، ایجاد یک دولت مذهبی، وحدت کشورهای عرب مسلمان، آزاد سازی فلسطین و ... شده است. اخوان المسلمین جهت رسیدن به اهدافش در جبهه های مختلف فرهنگی، نظامی و سیاسی به مبارزه پرداخت و در این رهگذر چند بار به دست حکومت ملک فاروق منحل شد و طی آن شمار زیادی از اعضای آن دستگیر و یا اعدام شدند. مبارزه و فعالیت سیاسی بیش از هشتاد ساله اخوان المسلمین، نتایج و پیامدهای به دنبال داشته است که از جمله می توان به دو نمونه از آن زنده کردن امید به نجات و پشتیبانی از افسران آزاد اشاره کرد.

به نظر می رسد که بعضی از اعضا بویژه اعضای مخفی جنبش اخوان تحت تاثیر حوادث خاص و فشارهای رژیم حاکم به سمت حرکت های افراطی گرایش پیدا کردند. اما رهبران اصلی جنبش تمام تلاش خود را به کار گرفتند تا از حرکت های افراطی جلوگیری کنند. حتی عمر التلمسانی سعی کرد جماعت را به یک حزب سیاسی تبدیل کند. وی با این کار قصد داشت که جماعت را از طریق شرکت در انتخابات و مشارکت در تشکیل دولت به اهداف خود برسد. جایگزین کردن راه های مسالمت آمیز به جای مبارزه مسلحانه علیه رژیم و سلطه بیگانگان از محبوبیت و کارایی

اخوان کاست و گروه های جدید اسلامی (مانند جهاد اسلامی) که اغلب متأثر از اخوان المسلمین بودند، اما بر مبارزه نظامی پای می فشارند، پا به میدان گذاشتند. با این وصف، تاثیر عمیقی که جنبش اخوان در روند مبارزات مردم مصر و جهان اسلام داشته است، غیرقابل انکار می باشد. بر این اساس آشنایی با ابعاد مختلف آن در ارزیابی حرکت اسلامی معاصر اجتناب ناپذیر است.

اخوان المسلمین سوریه در سال ۱۹۳۷ در شهر حلب بوسیله دکتر مصطفی السباعی به تاسی از اخوان المسلمین مصر - و به منظور مقابله با اشغال سوریه از سوی فرانسه و سر و سامان دادن به اوضاع نابسامان اقتصادی و رفع شکاف موجود بین جهان عرب از طریق احیای اسلام - به وجود آمد. اما بعداً عواملی به گسترش فعالیت های اخوان المسلمین سوریه کمک رساند از جمله لزوم همکاری با اعراب در باز پس گیری فلسطین اشغالی و سکنی گزیدن برخی از رهبران و اعضای اخوان المسلمین مصر در سوریه که پس از انحلال آن در سال ۱۹۵۴ صورت گرفت، هدف اخوان المسلمین سوریه، استقرار یک نظام اسلامی جامع است که برای حصول به این هدف، نخست به ارشاد و موعظه مردم و دولت روی آورد. اما در اواخر دهه ۶۰ گروهی از اعضای جنبش این روش را بی نتیجه ارزیابی کرده و جهاد علیه دولت را برگزیدند. این گروه به طور رسمی با تاسی «جبهه اسلامی سوریه» در سال ۱۹۸۰ راه خود را از گروه معتدل اخوان المسلمین سوریه جدا کرده‌اند. السباعی - دوست حسن البنا - که اولین رهبر اخوان المسلمین سوریه بود تا سال ۱۹۶۱ در این سمت باقی ماند. بعد از وی «عصام عطار» به رهبری اخوان برگزیده شد، اما با انشعاب در اخوان المسلمین شمال سوریه به رهبری «امین یاغان» و سپس تأسیس جبهه اسلامی سوریه (جناح طرفدار جهاد) به رهبری «ابوالنصر البینونی»، عملاً رهبری عطار بر کل اخوان المسلمین سوریه دوام نیاورد. از اواسط دهه ۷۰ «عدنان سعد الدین» جای عطار را گرفت. در حال حاضر این حزب قوی ترین حزب مخالف دولت سوریه به حساب می آید و رهبری آن را وکیل «صدرالدین البیانونی» به عهده دارد و مرکز فعالیت آن در حال حاضر لندن است. بارزترین مشخصه این جنبش در

سوریه، مخالفت دایمی آن با دستگاه سیاسی کشور است. از مهمترین جلوه این مخالفت، می توان به درگیری نظامی ۱۹۸۱ طرفداران جهاد ضد دولتی در جنبش اخوان المسلمین با نیروهای حکومتی اشاره کرد.

براساس آنچه بیان شد در این پایان نامه سعی می شود تا به این مسئله پاسخ داده شود که چه عواملی باعث شده است اخوان المسلمین مصر در راه اعتدال و جنبش اخوان المسلمین سوریه در راه افراط قدم بردارد؟ آنان با شرکت در انتخابات خواهان مشارکت در قدرت هستند و قصد دارند که با روش مسالمت آمیز به اهداف خود برسند. این در حالی است که اخوان المسلمین سوریه همیشه با رژیم حاکم سوریه در حال نزاع بوده است. این پژوهش به دنبال دلایل گرایش جنبش اخوان به اعتدال و افراط است. همچنین این پایان نامه به دنبال آن است که با بررسی شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دو کشور به توضیح این مسئله پردازد که چه عواملی باعث گرایش به افراط و اعتدال در جنبش اخوان المسلمین شده است. امروزه نیز این مسئله را به عینه شاهد هستیم که در مصر جنبش اخوان المسلمین با انتخابات بر سرکار آمد در حالی که جنبش اخوان در سوریه خواهان این است که با زور اسلحه بر سرکار آید.

۱-۲ سؤالات پژوهشی

سوال اصلی: دلایل گرایش جنبش اخوان المسلمین مصر و سوریه به اعتدال و افراط چه بوده است؟

سؤالات فرعی

۱. مصادیق اعتدال و افراط در جنبش اخوان المسلمین چه بوده است؟
۲. حوادث تاریخی چه تاثیری در گرایش جنبش به اعتدال و افراط داشته است؟
۳. زمینه های سیاسی- اجتماعی حاکم چه نقشی در گرایش جنبش اخوان المسلمین به اعتدال و افراط داشته است؟

۳-۱ روش تحقیق

روش این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است. شیوه جمع آوری داده ها کتابخانه ای است. تحقیق از لحاظ هدف بنیادی است.

۴-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق

علت توجه این پایان نامه به اخوان المسلمین آن است که از یکسو این جنبش باعث پیدایش و گسترش جریان های اسلامی مختلف در مصر و سایر کشورهای اسلامی گردید، از سوی دیگر بسیاری از جریان های بنیادگرا در مصر امروز گروه های انشعاب یافته از اخوان المسلمین اند و همچنین اخوان المسلمین در سوریه یکی از بازیگران اصلی است که نقش ویژه ای در تحولات اخیر سوریه دارد. این پژوهش می تواند چراغ راهی برای سیاست گذاران در حوزه حرکت های اسلامی باشد و اطلاعات مناسبی به اسلام شناسانی عرضه کند که در حوزه جنبش های اسلامی مطالعه می کنند و می تواند به آن ها در درک بهتر حوادث اخیر کمک کند.

۵-۱ اهداف تحقیق

هدف کلی این پژوهش بررسی دلایل گرایش جنبش اخوان المسلمین در مصر به اعتدال و دلایل گرایش جنبش اخوان المسلمین در سوریه به افراط است و اهداف جزئی این پژوهش عبارتند از:

۱. بررسی نقش حوادث تاریخی در افراط گرایی و اعتدال گرایی در جنبش اخوان المسلمین.
۲. بررسی زمینه های سیاسی و اجتماعی حاکم در گرایش جنبش به اعتدال و افراط.
۳. تأثیر رهبران در کشاندن جنبش به اعتدال و افراط.

۱-۶ سابقه تحقیق

تاکنون پیرامون جنبه های مختلف اسلام گرایی، یا آنچه در محافل دانشگاهی غربی به «بنیادگرایی اسلامی» معروف است، مطالب زیادی به رشته تحریر درآمده است. اما در مورد این که چه عواملی باعث تغییر در گرایش اسلام گرایان از افراط گرایی به اعتدال گرایی یا بالعکس می شود کمتر کار شده است. در ذیل به برخی از آن ها که بیشترین ارتباط را با پژوهش حاضر دارند اشاره می شود. طاهره خاتمیان در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: «سیر تحولات سیاسی اجتماعی اخوان المسلمین» (۱۳۷۰) دانشگاه تهران؛ به شرایط روزگار تاسیس اخوان المسلمین در مصر اشاره کرده و نشان داده که چگونه این جنبش طی نیم قرن به سرعت رشد نموده است. کار ایشان تنها از این جهت با کار نگارنده مشابهت دارد که به ذکر تحولات زمان شکل گیری جنبش اخوان المسلمین می پردازد و نشان می دهد که اخوان پس از تاسیس چگونه عمل نموده است. ولی به تحلیل این که چگونه حوادث تاریخی خاص و فضای سیاسی موجب گرایش به افراط و اعتدال جنبش شده است نپرداخته است.

احمد حکیمی پور در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: «اندیشه سیاسی سید قطب و تاثیر آن بر جنبش های اسلامی معاصر» (۱۳۷۳) دانشگاه تهران؛ سعی نموده است با مراجعه به آثار سید قطب و بررسی آن ها برداشت خاص خود از اسلام را به صورت یک چارچوب فکری ارائه کنند و به دنبال آن بازتاب اندیشه های وی در جامعه مصر و بر جنبش های اسلامی را مورد بررسی قرار دهند. این تحقیق از این لحاظ که به بررسی اندیشه های سید قطب و تاثیر آن بر جنبش اخوان المسلمین می پردازد با موضوع نگارنده مشابهت دارد. ولی به موضوعاتی چون چگونگی تاثیر حوادث تاریخی خاص در گرایش اخوان المسلمین به حرکت های افراطی نمی پردازد و همچنین نشان نمی دهد که چگونه زمینه های مختلف اجتماعی و سیاسی جامعه باعث گرایشات اعضای جنبش به سمت اعتدال و افراط می شود.

عبد الله فرهی در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: «ریشه های فکری و اجتماعی و ساختار تشکیلاتی جنبش اخوان (۱۹۲۸-۱۹۵۲)» (۱۳۸۶) دانشگاه تربیت مدرس؛ به موضوعاتی نظیر چگونگی تعاملات فکری جنبش با دیگر احزاب مصر، میزان نفوذ اخوان در میان اقشار و طبقات مختلف جامعه و به بررسی ساختار درونی سازمان اخوان پرداخته است ولی از منظر تاریخی به موضوع نگاه کرده است؛ به تحلیل اوضاع سیاسی و حوادث تاریخی و همچنین به مسئله گرایش اخوان به اعتدال و افراط پرداخته است به همین دلیل کار وی مشابهت زیادی با پژوهش حاضر ندارد.

حمید احمدی در مقاله ای تحت عنوان: «آینده جنبش های اسلامی در خاورمیانه: طرح یک چارچوب نظری» (۱۳۷۷) که در فصلنامه مطالعات خاورمیانه چاپ شده است؛ علاوه بر تبیین اقدام جمعی اسلامی در گستره جنبش های اسلام گرا، بر آن است تا با تکیه بر این بحث های نظری و یافتن الگوی مناسب جهت تبیین فعالیت های فردی و جمعی اسلام گرایان، در جستجوی پاسخ دادن به این پرسش بر آید که چرا شکل اقدام جمعی گروه های اسلام گرا در یک جامعه ملی و در طول زمان به یک صورت نبوده است و علت این تفاوت در شکل اقدام جمعی را در چه باید جستجو کرد؟ به عبارت دیگر چرا اقدام جمعی برخی گروه های اسلام گرا جنبه خشونت آمیز به خود می گیرد و گروه های دیگر اقدام جمعی مسالمت آمیز را بر اقدامات خشونت بار ترجیح می دهند؟ این مقاله به پژوهش حاضر بسیار نزدیک است. با این توضیح، آنچه اصول و ساختار پژوهش حاضر را از اثر بررسی شده متمایز می نماید این است که تحقیق حاضر به بررسی اخوان المسلمین به عنوان مصداق این مسئله پرداخته در حالی که مقاله حمید احمدی بیشتر به بحث نظری پرداخته و خیلی مختصر به بعضی مصادیق اشاره کرده است.

عبدالامیر نبوی در مقاله ای تحت عنوان: «اسلام سیاسی در مصر: گذار به حداقل گرای سیاسی» (۱۳۸۴) که در فصلنامه مطالعات خاورمیانه چاپ شده است؛ پرسش اصلی خود را چنین طرح

کرده است: «آیا در پیش گرفتن شیوه های مسالمت آمیز توسط جنبش ها، به معنای سکولار شدن آن هاست؟» در پاسخ به این پرسش، با تمرکز بر عملکرد اسلام گرایان میانه رو در مصر گفته شده است که مناسب تر آن است چنین گروه هایی زیر عنوان حداقل گرایی سیاسی و حداقل گرایی معرفتی و نه سکولار جای داده شوند؛ زیرا آن ها همچنان اولویت را به شریعت و نه به دموکراسی می دهند. در واقع، چنین دیدگاه هایی صرفاً با روایت خاصی از دموکراسی، یعنی دموکراسی مشروط و حداقل سازگارند. این مقاله از نظر این که به دلایل گرایش اخوان المسلمین مصر به اعتدال گرایی پرداخته به پژوهش حاضر نزدیک است اما از این نظر که به اخوان المسلمین سوریه نپرداخته از پژوهش حاضر متمایز است.

مسعودنیا و نجف پور در مقاله ای تحت عنوان: «اخوان المسلمین مصر: از بنیادگرایی اسلامی تا مشارکت دمکراتیک» (۱۳۸۷) که در فصلنامه رهیافت های سیاسی و بین المللی چاپ شده است؛ به بررسی سیر فکری و عملی اخوان مصر پرداخته اند و سوال اصلی این پژوهش این است که «آیا اخوان المسلمین مصر با توجه به ایدئولوژی خاص خود یک جنبش بنیادگرا محسوب می شود و یا در گذر تاریخ تغییراتی در آن رخ داده است؟» فرضیه پژوهش این است که اگرچه اخوان در دوره ای از عمر خود، بنا به دلایل تاریخی - سیاسی خاص آن زمان، به سمت بنیادگرایی نسبتاً رادیکال سوق داده شد، اما به محض بر طرف شدن آن شرایط بیشتر بسوی مشارکت و استفاده از روشهای پارلمانیستی سوق پیدا کرد. این مقاله بسیار به پژوهش حاضر نزدیک است اما در پژوهش حاضر سعی شده متغیرهای بیشتری بررسی شده تا عامل گرایش اخوان به اعتدال و افراط نشان داده شود و همچنین مقاله ایشان تنها به بررسی اخوان المسلمین مصر پرداخته در حالی که پژوهش حاضر اخوان المسلمین سوریه را نیز مورد بررسی قرار داده است.

سید محمد ذوالفقاری در مقاله ای تحت عنوان: «اخوان المسلمین در خاورمیانه» (۱۳۸۹) که در فصلنامه پژوهش های منطقه ای چاپ شده است؛ این سوال را مطرح کرده که با توجه به شرایط